

PAPER DETAILS

TITLE: "Hitabet ve Mesleki Uygulama" Dersleri Müfredatına İlişkin Öğrenci Görüşlerinin İncelenmesi (OMÜ İlahiyat Fakültesi Örneği)

AUTHORS: Mustafa Kara, Hasan Dam, İdris Ertürk

PAGES: 134-171

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3396054>

“Hitabet ve Meslekî Uygulama” Dersleri Müfredatına İlişkin Öğrenci Görüşlerinin İncelenmesi (OMÜ İlahiyat Fakültesi Örneği)

Examination of Students’ Views on the Curriculum of the “Oratory and
Professional Practice” Courses (OMU Faculty of Theology Example)

Mustafa KARA

Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Kur’ân-ı Kerîm Okuma ve
Kıraat İlmi Bilim Dalı
Assoc. Prof., Ondokuz Mayıs University, Faculty of Theology, Department of Qur’an
Reading and Recitation Science
Samsun/Türkiye
mustafakara@omu.edu.tr ORCID: 0000-0002-5497-1131

Hasan DAM

Prof. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Eğitimi Bilim Dalı
Proffesor., Ondokuz Mayıs University, Faculty of Theology, Department of Religious
Education
Samsun/Türkiye
hasan.dam@omu.edu.tr ORCID: 0000-0001-7975-3096

İdris ERTÜRK

Dr. Öğr. Üyesi, Ordu Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Bilimleri Anabilim Dalı
Asst. Prof., Ordu University, Faculty of Theology, Department of Religious Education
Ordu/Türkiye
idriserturk@hotmail.com ORCID: 0000-0002-6223-7367

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 9 Eylül / September 2023

Kabul Tarihi / Date Accepted: 8 Aralık / December 2023

DOI: 10.53683/gifad.1357595

Atıf / Citation: Kara, Mustafa-Dam, Hasan-Ertürk, İdris. “Hitabet ve Meslekî Uygulama” Dersleri
Müfredatına İlişkin Öğrenci Görüşlerinin İncelenmesi (OMÜ İlahiyat Fakültesi Örneği)/ Examination of
Students’ Views on the Curriculum of the “Oratory and Professional Practice” Courses (OMU Faculty of
Theology Example)”. *Gifad: Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi / The Journal of Gumushane
University Faculty of Theology*, 13/25 (Ocak/January 2024/1): 134-171

İntihal: Bu makale özel bir yazılım ile taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by special software. No plagiarism was detected.

Web: <http://dergipark.gov.tr/pub/gifad>

Mail: ilahiyatdergi@gumushane.edu.tr

Copyright© Published by Gümüşhane Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Gumushane University, Faculty of Theology,
Gümüşhane, 29000 Turkey. Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

Öz

Bu çalışmada, OMÜ İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin “Hitabet ve Mesleki Uygulama” dersleri müfredatına ilişkin görüşleri incelenmektedir. Araştırmanın amacı, ilahiyat fakültelerinde okutulan “Hitabet ve Meslekî Uygulama (HMU)” derslerinin önemini vurgulamak, öğrenci görüşlerine istinaden bu dersin etkilerini, dersle ilgili yapısal ve işlevsel sorunlarını tespit etmek ve bu sorunlara çözüm önerileri sunmaktır. Çalışma ayrıca HMU derslerini eğitim bilimlerinin sistematiği içerisinde inceleyerek kaliteyi artırmada faydalı olabilecek önerilerde bulunmayı da amaçlamaktadır. Araştırmanın temel problemini, “HMU derslerinin içeriği, hedefleri ve etkililiği konusunda öğrencilerin görüşleri ve önerileri nelerdir?” sorusu oluşturmaktadır. Çalışmada bu temel problem ekseninde alt sorulara da cevap aranmaktadır. Çalışmada nicel araştırma türlerinden tarama (survey) modeli kullanılmıştır. Çalışmanın verileri araştırmacılar tarafından geliştirilen anket formu ile elde edilmiştir. Verilerin analizinde nonparametrik testlerden tek örneklem tekniği kullanılmıştır. Araştırmanın temel ve alt problemlerinin çözümü adına ilk önce HMU derslerinin içeriği incelenmiş, daha sonra da alan araştırmasına dayalı olarak katılımcıların görüşleri doğrultusunda bu derslerin etkililiği tespit edilmeye çalışılmıştır. Elde edilen sonuçlar, HMU derslerinin haftalık ders saati ve müfredatının yeterli, bu dersler kapsamındaki ezber çalışmaları ile meslekî uygulamaların gerekli olduğunu göstermiştir.

135

Anahtar Kelimeler: Kur’ân-ı Kerîm Okuma ve Kıraat İlmi, Hitabet ve Mesleki Uygulama, İlahiyat Fakültesi Öğrencileri, Müfredat, Öğrenci Görüşleri.

Abstract

In this study, the views of OMU Faculty of Theology students about the “Oratory and Professional Practice” course curriculum are examined. The aim of the research is to emphasize the importance of the “Oratory and Professional Practice” courses taught in faculties of theology, to determine the effects of this course, the structural and functional problems of the course, and to offer solutions to these problems based on student opinions. The study also aims to make suggestions that can be useful in increasing the quality by examining the “Oratory and Professional Practice” courses within the systematic of educational sciences. The main problem of the research is “What are the students’ opinions and suggestions about the content, objectives and effectiveness of “Oratory and Professional Practice” courses?” poses a question. In the study, answers to the sub-questions are sought in the axis of this basic problem. Survey model, one of the quantitative research types, was used in the study. The data of the study were obtained by the questionnaire form developed by the researchers. In the analysis of the data, a single sampling technique, one of the nonparametric tests, was used. In order to solve the main and sub-problems of the

research, firstly the content of the “Oratory and Professional Practice” courses was examined, and then, based on the field research, the effectiveness of these courses was tried to be determined in line with the opinions of the participants. The results showed that the weekly course hours and curriculum of the “Oratory and Professional Practice” courses are sufficient, and the memorization and professional practices within the scope of these courses are necessary.

Keywords: *Quran Reading and Recitation Science, Oratory and Professional Practice, Faculty of Theology Students, Curriculum, Student Opinions.*

Extended Summary

In Turkey, the Presidency of Religious Affairs (PRA) is legally entrusted with the duty of conducting the affairs of the Islamic religion with regard to the principles of belief, worship and morality, enlightening the public on religion and managing places of worship. The PRA carries out this task with its personnel through activities such as imamate in mosques, sermons, preaching, summer Quran courses, mosque lessons, Quran courses and hafizah. In recent years, the needs, expectations, requirements and problems of the modern age have diversified, making it necessary to make some expansions in terms of religious services. In this context, the PRA today provides services in prisons, hospitals, nursing homes, children's homes and student dormitories.

136

As in many other professions, religious service has both knowledge and practice aspects. The knowledge aspect of chaplaincy is tried to be developed through vocational courses, general culture courses and elective courses in the curricula of Imam Hatip High Schools and faculties of theology. On the other hand, the skills and practical aspects of religious service are mostly provided through Rhetoric and Professional Practice (RPP) courses in the curricula of the aforementioned educational institutions, as well as pre-service vocational trainings and in-service trainings provided by the PRA through the Religious Academy.

At first glance, RPP courses may seem to be a course related only to chaplaincy, but this course also concerns teachers who will teach Religious Culture and Moral Knowledge (RCMK) and vocational courses in Imam Hatip High Schools.

In this study, the opinions of OMU Faculty of Theology students about the curriculum of "Rhetoric and Professional Practice" courses were examined. The aim of the study is to emphasize the importance of "Rhetoric and Professional Practice (RPP)" courses taught in the faculties of theology, to

determine the effects of this course based on student opinions, structural and functional problems related to the course and to offer solutions to these problems.

In the study, answers to some sub-questions were also sought on the axis of this basic problem. Survey model, one of the quantitative research types, was used in the study. The data of the study were obtained through a questionnaire form developed by the researchers. Single sample technique, one of the nonparametric tests, was used to analyze the data.

The study population of the research consists of a total of 458 students, 182 students studying in the 4th grade of Ondokuz Mayıs University (OMU) Faculty of Theology in the 2021-2022 academic year and 276 students who graduated in the previous semester. The sample of the study consisted of a total of 393 students, 151 of whom were 4th graders and 242 of whom were graduates. Both criterion sampling and maximum variation sampling methods were used in sample selection.

In order to solve the main and sub-problems of the research, the content of RPP courses was first analyzed and then the effectiveness of these courses was tried to be determined in line with the views of the participants based on field research.

Among the students who participated in the study, 49.6% found the weekly course hours and content of RPP courses quite sufficient, while 34.9% found them partially sufficient. On the other hand, 15.5% of the students stated that the course hours and content of the aforementioned courses were insufficient.

On average, 87.7% of the students found the memorization of prayers and other texts in the RPP curriculum "quite appropriate".

87% of the students considered it very important to learn the meanings of the prayers memorized in RPP lessons. According to the results, it is understood that the majority of the students attach great importance to the teaching of prayers with their meanings.

Within the scope of RPP lessons, 75.1% of the students found the practice of memorizing the prayers for hatim and meals in Turkish to be quite appropriate. 19.6% of the students found the practice partially appropriate. Many students evaluated the memorization of prayers in Turkish positively in terms of understanding what is being said in the prayer.

53.2% of the students stated that they had some difficulty in doing the

memorizations in the course curriculum, while 37.9% stated that they had no difficulty. Among the reasons given by the students who stated that they had difficulty in memorization, the most common reasons were the large number of memorizations, the length of some memorizations, difficulty in memorizing in Turkish, and the intensity of other courses. When the students who had a great deal of difficulty and some difficulty were evaluated together, it was understood that more than half of the participants had difficulty in memorization.

The results showed that the weekly hours and curriculum of RPP courses are sufficient, and that memorization and professional practices within the scope of these courses are necessary.

Giriş

Problem

Türkiye’de İslam dininin inanç, ibadet ve ahlak esasları ile ilgili işleri yürütme, din konusunda toplumu aydınlatma ve ibadet yerlerini yönetme görevi yasal olarak Diyanet İşleri Başkanlığı’na (DİB) verilmiştir.¹ DİB, bu görevini ilgili personeliyle camilerde imamet, hutbe, vaaz, yaz Kur’ân kursları, cami dersleri, Kur’ân kursları ve hafızlık gibi faaliyetleriyle yürütmektedir. Son yıllarda ihtiyaçlar, beklentiler, modern çağın gerekleri ve sorunları çeşitlenmiş, bu durum din hizmetleri açısından bazı açılımlar yapmayı zorunlu hâle getirmiştir. Bu bağlamda DİB, bugün cezaevleri, hastaneler, huzurevleri, çocuk evleri ve öğrenci yurtları (KYK’lar) gibi alanlara da hizmet götürmektedir. Bunun yanında halkın talepleri doğrultusunda evliliğin dinî merasimini gerçekleştirme (imam nikâhı), cenaze teşhiz-tekfin işlemleri, asker-hacı uğurlama, gelin çıkarma ve ad koyma gibi uygulamalar da din görevlileri tarafından gerçekleştirilmektedir.

138

Günümüzde DİB, Türkiye’ye ait bir kurum olmakla birlikte Avrupa’dan Asya’ya, Afrika’dan Amerika’ya, hatta Avustralya’ya, dünyanın her bölgesindeki Müslümanlarla iletişim ve iş birliği hâlinde ve küresel ölçekte hizmet sunan uluslararası bir kurum hâline gelmiştir.² DİB, hayatın bütününe hedefleyen ve tüm insanlığı içine alan bir çerçeve ile hizmetlerini

¹ Bk. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (TCA), *Resmî Gazete*, 17863 Mükerrer (9 Kasım 1982), md. 136.

² Ali Bardakoğlu, “3 Mart 1924 Kanunları ve Diyanet”, *21. Yüzyıl Türkiye’sinde Din ve Diyanet*, der. Ömer Menekşe (Ankara: DİB Yayınları, 2010), 1/48.

yürütmeye çalışmaktadır. Böylesi hizmetlerin yürütülmesi, yetişmiş, nitelikli personelin gayretli çalışmalarıyla mümkündür.³

Toplumu dinî anlamda aydınlatma görevi bilgi, gayret, samimiyet, hassasiyet ve incelik gerektiren bir vazifedir. Çünkü din hizmeti verenlerin hitap ettiği kitle içerisinde her yaş grubundan, her seviyede dinî yaşam biçimini benimsemiş bulunandan, okuma-yazma bilmeyenden en üst düzeyde eğitim almış olanına kadar insan vardır.⁴ Dolayısıyla din görevlileri, bu bireylerin her birine hitap edebilecek bilgi ve beceriye sahip olmak zorundadırlar.

Din görevlileri, ülkemizin en küçük yerleşim birimi olan mahalle, köy ve mezralardan yurtiçi ve yurt dışındaki metropollere kadar yayılan camiler vasıtasıyla toplumun büyük kesimine ulaşan önemli bir kitledir. Camide verilen vaaz ve hutbelerin yanında yaz kursları ile çocuklara ulaşılması, yapılan farklı etkinlikler, ayrıca yukarıda belirtildiği üzere çok farklı ortamlarda din hizmeti sunulması, toplumun din anlayışının şekillenmesinde etkisi göz ardı edilemeyecek bir durumdur.

Din hizmetlerinin kâmil manada yürüyebilmesi için din görevlilerinin sahip olması gereken birtakım özellikler vardır. Bu meyanda din görevlilerinin dinî bilgi ve tecrübe, meslekî bilgi ve birikim açısından yeterliliği önemlidir. Din görevlilerinin dinî referans sistemlerimizi iyi kavramış, tarihî medeniyet tecrübelerimizi yeterince özümsemiş, girişimci, muhataplarıyla kolay iletişim kurabilecek, küresel sorunların farkında olabilen ve bu nedenle de gerektiğinde çözüm üretebilen bir düşünsel performansla donanmış olmaları gerekir.⁵

Din görevliliği, meslekî sorumluluğu yüksek, buna karşılık hataya tahammülü az olan bir meslektir. Her meslekte eksiklikler, hatalar ve sorunlar olabilir, ancak pek çoğunun telafisi mümkündür. Din görevliliğinde yapılan kişisel hatalar ise sadece hata yapan kişiyi bağlayan bir durum olmayıp hem görev yaptığı kurumu hem de temsil ettiği inanç sistemini

³ Şükrü Öztürk, "Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Din Eğitimi ve Hizmet içi Eğitim Faaliyetleri", *Cumhuriyetin 75. Yılında Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretimi* (Ankara: Türk Yurdu Yayınları, 1999), 405.

⁴ Süleyman Karacelil, "İrşat Faaliyetlerinin Problemleri ve Siyasal Olayların Din Hizmetlerine Etkisi: Şırnak İli Örneği", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/3 (2011), 57-58.

⁵ Ramazan Altıntaş, "Cami Odaklı Din Hizmetlerinin Niteliği Nasıl Artırılabilir?", *I. Din Hizmetleri Sempozyumu* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2008), 1/236.

ilgilendirmektedir.⁶ Sürekli değişen ve gelişen dünyamızda insanların dinî ihtiyacına cevap verecek elemanlar da bu değişime ve gelişime ayak uydurmalıdırlar. Bunun için din görevlileri, nitelikli bir eğitimden geçirilerek günün ihtiyaçlarına cevap verebilecek donanımda yetiştirilmelidir.

DİB, temelde istihdam kurumudur. Belirlediği yeterlikleri haiz personeli istihdam etmek suretiyle hizmetlerini yürütmektedir. Kurumun, personeli kendi istediği şekilde çekirdekten itibaren yetiştirmesi, mevcut sistem içerisinde pek mümkün gözükmemektedir. Bu doğrultuda DİB’na insan kaynağını daha ziyade imam-hatip liseleri ve ilahiyat fakülteleri sağlamaktadır. Dolayısıyla imam-hatip liseleri ile ilahiyat fakültelerinin din görevlilerinin yetiştirilmesindeki payı büyüktür. Bu nedenle DİB, imam-hatip liseleri ve ilahiyat fakültelerinin el ele vererek yapacakları çalışmalar, bilgi ve beceri yönünden nitelikli personelin yetişip hizmet vermesine büyük katkı sağlayacaktır.

Bir din görevlisi ne kadar bilgili olursa olsun, şayet bilgisini aktaracak yeteneğe sahip değilse, muhataplarına bilgiyi aktarmada sorunlar yaşayabilir. Her ne kadar irşat faaliyetlerinin şekli sadece sözel iletişimle sınırlı değilse de bugün cami içi ve dışı irşat hizmetlerinde sözel iletişimin, yani hitabetin rolü oldukça büyüktür. Bu nedenle din görevlileri başta olmak üzere, din hizmetini üstlenenlerin etkili hitabet bilgisi ve becerisine sahip olması bir gerekliliktir. 140

Her meslek gurubunda olduğu gibi din görevliliğinin de hem bilgi hem de uygulama yönü bulunmaktadır. Din görevliliğinin bilgi yönü, imam hatip liseleri ve ilahiyat fakülteleri öğretim programlarında bulunan meslek dersleri, genel kültür dersleri ve seçmeli derslerle geliştirilmeye çalışılmaktadır. Din görevliliğinin gerektirdiği beceriler ve uygulama yönleri ise daha ziyade adı geçen eğitim kurumlarının müfredatlarında yer alan Hitabet ve Meslekî Uygulama (HMU) dersleri ile DİB’nın kendi bünyesinde oluşturduğu Diyanet Akademisi aracılığıyla verdiği hizmet öncesi meslekî

⁶ Hasan Dam, “Camilerde Din Eğitimi ve Sorunları”, *Türkiye’de Din Eğitimi ve Sorunları*, ed. Mustafa Köylü (İstanbul: DEM Yayınları, 2018), 293-294.

eğitimler⁷ ve hizmet içi eğitimler⁸ aracılığıyla sağlanmaya çalışılmaktadır.

HMU dersleri ilk bakışta sadece din görevliliği ile alakalı bir ders gibi gözükse de bu ders, aynı zamanda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (DKAB) dersi ile imam hatip liselerinde meslek dersleri verecek öğretmenleri de ilgilendirmektedir. Söz konusu öğretmenlerin alan bilgisinin bir kısmını HMU derslerinin içeriği oluşturmaktadır. Özellikle imam-hatip liselerinde meslek dersleri öğretmenlerinin bu dersleri okutacak olması, HMU dersleri kazanımlarına sadece din görevliliğine aday öğrencilerin değil, aynı zamanda DKAB ve İHL meslek dersleri öğretmeni olmayı arzu eden öğrencilerin de ihtiyaç duyduğunu ortaya koymaktadır. Öte taraftan toplum, İHL veya ilahiyat mezunlarına -hangi görevi yaparsa yapsın- “Hoca” nazarıyla bakmakta, kendilerinden ezan okuma, kamet getirme, namaz kıldırma, hatim, yemek vb. duaları yapmalarını beklemektedir. Dolayısıyla gerek DİB bünyesinde din görevlisi, gerek MEB bünyesinde DKAB veya İHL meslek dersleri öğretmeni, gerekse akademisyen olarak farklı alanlarda istihdam edilenlerin bu dersin içeriğinde yer alan birçok uygulamayı bilmesi bir gerekliliktir.

Günümüzde hem İHL hem de ilahiyat fakültelerinin müfredatlarında HMU dersleri yer almaktadır. İHL’lerde zorunlu dersler arasında bulunan⁹ bu derslerle, öğrencilerin hitabet ve meslekî uygulamaların din 141 hizmetlerindeki önemini kavraması, toplumla iletişim kurma becerisi kazanması, din hizmeti uygulamalarının aşamalarını bilmesi, farklı mekân ve ortamlarda din hizmeti uygulamalarını usulüne uygun olarak gerçekleştirmesi, imam hatiplik, müezzinlik, vaizlik ve Kur’ân öğreticiliği uygulama becerileri kazanması ve din hizmeti uygulamalarını yapmaya istekli olması amaçlanmaktadır.¹⁰ HMU dersleri, bazı ilahiyat fakültelerinde

⁷ 16.03.2022 tarihli 7383 no’lu Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun ile Devlet Memurları Kanunu’nda ve 375 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile imam hatip, müezzin kayyum, Kur’ân kursu öğreticisi ve vaiz kadrolarına atanabilmek için vaizlere yönelik en az iki yıl, diğer unvanlar için de mezuniyet durumlarına göre altı aydan iki yıla kadar meslek öncesi eğitim zorunluluğu getirilmiştir. Buna göre daha önce açıktan atama ile yapılan din görevlisi istihdamı, adı geçen kanunla akademi eğitimini başarıyla tamamlama şartına bağlanmıştır. Bk. *Resmî Gazete* 31788 (24.03.2022).

⁸ DİB hizmet içi eğitimler hakkında geniş bilgi için bk. Ahmet Doğan, *Hizmet İçi Eğitim ve Din Görevlisi* (Ankara: Akademisyen Kitabevi, 2019); İdris Ertürk, *Türkiye’de Din Görevlilerinin Hizmet İçi Eğitimi* (Ankara: İlahiyat Yayınları, 2021).

⁹ Millî Eğitim Bakanlığı (MEB), *Anadolu İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretim Programları* (Ankara: 2018), 77-86.

¹⁰ MEB, *AIHL Meslek Dersleri Öğretim Programları*, 77.

zorunlu dersler,¹¹ bazılarında ise seçmeli dersler¹² arasında bulunmaktadır. İlahiyat fakültelerinde yer alan HMU derslerinin amaçlarıyla İHL’lerde zorunlu dersler arasında bulunan HMU derslerinin amaçlarının örtüştüğü söylenebilir.

Yaptığımız taramalarda daha önce İHL’lerde okutulan HMU dersleriyle ilgili birkaç akademik çalışmanın yapıldığı,¹³ ancak ilahiyat fakültelerinde okutulan HMU dersleriyle alakalı herhangi bir bilimsel çalışmanın kaleme alınmadığı tespit edilmiştir.

Araştırmanın temel problemini, “HMU derslerinin içeriği, hedefleri ve etkililiği konusunda öğrencilerin görüşleri ve önerileri nelerdir?” sorusu oluşturmaktadır. Problemin çözümü için ilk önce HMU derslerinin içeriği incelenmiş, daha sonra alan araştırmasına dayalı olarak katılımcıların görüşleri doğrultusunda bu derslerin etkililiği tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırmada şu alt problemlere cevap aranmıştır:

1. HMU derslerinin haftalık ders saatleri ve ders içerikleri yeterli midir?
2. HMU dersleri kapsamında hutbe, vaaz, hatim, iftar, yemek, cenaze namazı, nikâh, istiğfar ve tevbe duaları ile salâ, tekbir, ezan ve müezzinlik uygulamalarının ezberletilmesi gerekli midir?
3. HMU dersleri kapsamında ezberlenen duaların anlamlarının öğretilmesi faydalı mıdır? —142
4. HMU dersleri kapsamında hatim ve yemek dualarının Türkçe ezberletilmesi faydalı mıdır?
5. Öğrenciler, HMU dersleri kapsamındaki ezberleri yapmakta zorluk çekmekte midir?

Amaç ve Önem

¹¹ Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (OMÜİF), “Dersler ve İçerikleri”, (Erişim 17.07.2023); Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi (RTEÜ), “Bilgi Paketi Ders Programı”, (Erişim 17.07.2023); Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi (UÜİİF), “Ders Planları ve Ders İçerikleri”, (Erişim 17.07.2023); Trabzon Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (TÜİF), “Ders İçerikleri”, (Erişim 17.07.2023).

¹² Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (MÜİF), “Ders Programları/İçerikleri”, (Erişim 17.07.2023); Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (AÜİF), “Ders Müfredatları”, (Erişim 17.07.2023).

¹³ Bk. Şükrü Keyifli, “Dinî İletişim Yeterliği Açısından Hitabet ve Mesleki Uygulamalar Dersi ile İlgili Bir Araştırma,” *Talim* 1/2 (2017), 257-292; Ömer Demir, “İmam Hatip Liselerinde Hitabet ve Mesleki Uygulama Dersi Öğretimi ve Mesleki Uygulamalar”, *EKEV Akademi Dergisi* 57 (2013), 503-524.

Bu araştırmanın amacı, ilahiyat fakültelerinde okutulan Hitabet ve Meslekî Uygulama (HMU) derslerinin önemini vurgulamak, öğrenci görüşlerine istinaden bu dersin etkilerini, dersle ilgili yapısal ve işlevsel sorunlarını tespit etmek ve bu sorunlara çözüm önerileri sunmaktır. Çalışma, aynı zamanda HMU derslerini eğitim bilimlerinin sistematığı içerisinde inceleyerek kaliteyi artırmada faydalı olabilecek önerilerde bulunmayı amaçlamaktadır.

Araştırma, sözü edilen temel ve alt problemlere ilişkin bugüne kadar herhangi bir bilimsel çalışma yapılmamış olması hasebiyle önem arz etmektedir. Bu durum aynı zamanda araştırmamızın özgün yönünü oluşturmaktadır.

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada nicel araştırma türlerinden tarama (survey) modeli kullanılmıştır. Tarama araştırmaları, bir konuya ya da olaya ilişkin katılımcıların görüşlerinin veya bilgi, beceri ve tutum gibi özelliklerinin belirlendiği, diğer araştırma türlerine göre nispeten daha büyük örneklem grubu üzerinde yapılan bir araştırma türüdür.¹⁴

Araştırmanın Evreni

143

Araştırmanın evreni, 2021-2022 eğitim-öğretim döneminde OMÜ İlahiyat Fakültesi 4. sınıfta öğrenim gören 182 ve bir önceki dönem mezun olan 276 olmak üzere toplam 458 öğrenciden meydana gelmektedir. Araştırmanın örneklemini, bu evrenden seçilen 151'i 4. sınıf, 242'si de mezun olan toplam 393 öğrenci oluşturmaktadır. Örneklem seçiminde hem ölçüt örnekleme hem de maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Ölçüt örneklemede, örneklem için belirlenen ölçütü karşılayan birimler (nesneler, olaylar vb.) örnekleme alınırlar.¹⁵ Bu araştırmada HMU derslerinin müfredatlarına ilişkin öğrenci görüşlerini gerçekçi bir şekilde ortaya koyabilmek için bu derslere muhatap olan öğrenciler ölçüt alınmıştır. Maksimum çeşitlilik örneklemede ise amaç, göreceli olarak küçük bir örneklem oluşturmak ve bu örnekleme araştırma problemine taraf olabilecek çeşitliliği maksimum derecede yansıtmaktır.¹⁶ Örneklem büyüklüğünün

¹⁴ Şener Büyükoztürk vd., *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Pegem Yayınları, 2013), 177.

¹⁵ Büyükoztürk vd., *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, 91.

¹⁶ Ali Yıldırım-Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Seçkin Yayınları, 2013), 46.

hesaplanmasında sapma miktarı $d=0,05$, güven düzeyi $(1-\alpha)=0,95$ alınmıştır. Hesaplamaya göre $N=458$ için örneklem sayısının en az 209 olması gerekmektedir. Buna göre, örneklem evreni temsil ettiği söylenebilir.

Veri Toplama Aracı ve Verilerin Toplanması

Çalışmada veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından oluşturulan kişisel bilgilere ilişkin soruların yanı sıra 15 adet kapalı uçlu, 15 adet de açık uçlu sorudan oluşan anket formu kullanılmıştır. Anket formu OMÜ İlahiyat Fakültesi’nde HMU derslerini alan öğrencilere araştırmacılar tarafından 10.05.2023-30.06.2023 tarihleri arasında bizzat uygulanmış ve gerekli durumlarda açıklamalar yapılarak formun amaca uygun bir şekilde doldurulması sağlanmıştır.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde betimsel analiz yöntemlerinden frekans analizi tekniği kullanılmıştır. Frekans analizi, verilerin gözlem sıklığını ve yüzdesel dağılımlarını gösteren bir analiz tekniğidir.¹⁷ Demografik faktörleri, anket maddelerini, kategorik araştırma sorularını frekans analizi ile değerlendirmek mümkündür. Ayrıca açık uçlu sorulara verilen cevaplar benzerliklerine göre tasnif edilmiş ve ilgili tabloların verilerine destek olarak yorumları yapılmıştır.

144

1. Dersle İlgili Bilgiler

HMU dersleri bazı fakültelerin müfredatında zorunlu dersler¹⁸ arasında bulunurken, bazılarında seçmeli ders¹⁹ olarak okutulmakta, bazılarında ise hiç okutulmamaktadır.²⁰ Ondokuz Mayıs Üniversitesi (OMÜ) İlahiyat Fakültesi de HMU derslerinin zorunlu ders olarak okutulduğu fakültelerden birisidir. Bu dersler fakültenin lisans programında 3. sınıf güz ve bahar dönemlerinde okutulan, birbirilerinin devamı ve tamamlayıcısı niteliğindeki iki dersten oluşmaktadır. Bu kapsamda güz döneminde okutulan 2 saatlik Hitabet ve Meslek Bilgisi (HMB) dersinde teorik bilgiler öğretilmektedir. Bahar dönemindeki 3 saatlik Hitabet ve Meslekî Uygulama (HMU) dersinde ise Samsun İl Müftülüğü ile yapılan protokol kapsamında il

¹⁷ İstatistik Merkezi (İSTMER), “Frekans Analizi SPSS ile Nasıl Uygulanır?”, (Erişim 19.07.2023).

¹⁸ OMÜ, “OMÜ Program Bilgi Paketi”; İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (İÜİF), “Lisans Programları Müfredatı”, (Erişim 17.07.2023); RTÜ, “Bilgi Paketi Ders Programı”; UÜİİF, “Ders Planları ve Ders İçerikleri”; TÜİF, “Ders İçerikleri”.

¹⁹ MÜİF, “Ders Programları/İçerikleri”; AÜİF, “Ders Müfredatları”.

²⁰ Ordu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (ODÜİF), “Ders Müfredatı”, (Erişim 19.07.2023); Çankırı Karatekin Üniversitesi (ÇAKÜ), “Bologna Bilgi Sistemi - İslami İlimler”, (Erişim 19.07.2023).

ve ilçe müftülük binaları ile cami, Kur'ân kursu, gençlik merkezi gibi dinî hitabet mekânlarında müezzinlik, imamet, hutbe ve vaaz gibi meslekî tatbikatlar yapılmakta; ayrıca Samsun Büyükşehir Belediyesi Mezarlıklar Müdürlüğü gasilhanesinde cenaze hizmetlerine yönelik uygulamalar gerçekleştirilmektedir.

İlahiyat fakültesinde okutulan Hitabet ve Meslek Bilgisi (HMB) dersinin amacı, fakülte öğrencilerine başta dinî hitabet ve pratik din hizmetleri olmak üzere meslekî açıdan genel ve teorik bilgi kazandırmak ve Hitabet ve Meslekî Uygulama (HMU) dersi kapsamında icra edilecek uygulamalara hazırlık yapmaktır. Bu kapsamda Hitabet ve Meslek Bilgisi (HMB) dersinin müfredatı şu şekildedir:²¹

- Hitabetin Tanımı, Konusu, Amacı, Önemi ve Tarihçesi,
- Etkili Hitabetin Özellikleri,
- Hitabet Çeşitleri,
- Din Kelimesinin Anlamı, Dinin Kaynağı ve Önemi,
- Dinî Hitabetin Tanımı ve Önemi,
- Dinî Hitabet Görevlileri,
- Dinî Hitabet Mekânları,
- İletişim Kavramı, İletişim Unsurları ve Çeşitleri,
- Kur'ân ve Sünnet'te İletişim Esasları,
- Hz. Peygamber ve İletişim,
- Hutbe, Vaaz, Mukabele, Ezan ve Müezzinlik, Salâ, Tekbir, Dua,
- Konferans, Sohbet, Açıkoturum, Panel, Sempozyum ve Radyo Televizyon Konuşması,
- Cenaze, İhtida, Hafızlık, Yeni Doğan Çocuğa İsim Verme, Sünnet, Söz Kesme, Nişan, Nikâh, Düğün, Hac ve Umreye Gidenleri Uğurlama ve Karşılama, Asker Uğurlama ve Karşılama, Şehitleri Anma, Temel Atma ve Açılış Merasimleri,
- Hasta Ziyareti, Cami, Mescit ve Kabir Ziyaretleri,
- Veda Hutbesi.

²¹ OMÜ, "OMÜ Program Bilgi Paketi".

HMB dersinde teorik müfredatın yanı sıra HMU dersine hazırlık mahiyetinde hutbe (erkek öğrenciler), vaaz, yemek, hatim, ezan ve müezzinlik, salâ, tekbir, iftar, cenaze namazı, kabir ziyareti, nikâh, istiğfar ve tevbe duaları da ezberletilmektedir.²²

Bahar döneminde okutulan “Hitabet ve Meslekî Uygulama (HMU)” dersinin amacı ise öğrencilere yaygın din eğitimi, dinî hitabet türleri ve özellikleri konularında HMB dersi kapsamında elde ettikleri teorik bilgiler istikametinde cami, Kur’ân kursu, gençlik merkezi gibi mekânlarda ezan ve salâ okuma, namaz kıldırma, müezzinlik yapma, hutbe okuma, vaaz etme, cenaze teşhiz ve tekfin işlemleri gibi dinî hitabet uygulamaları yaptırmaktır. HMU dersinin müfredatı da şu şekildedir:²³

- Hutbe ve Hutbe Duaları,
- Hz. Peygamber’in Hutbeleri,
- Dört Halifenin Hutbeleri,
- Örnek Güncel Hutbeler,
- Vaaz ve Vaaz Duası,
- Ezan, Müezzinlik, Mihrabiye, Salâ, Tekbir,
- Yemek, İftar, Hatim, İstiğfar-Tevbe, Nikâh ve Cenaze Namazı

146

Duaları,

- İhtida, Hafızlık ve Şehitleri Anma Merasimleri,
- Yeni Doğan Çocuğa İsim Verme ve Sünnet Merasimleri,
- Söz, Nişan, Nikâh, Düğün, Hacı ve Asker Uğurlama Merasimleri,
- Cami, Ders Yılı ve İşyeri Açılışı Merasimleri,
- Mezuniyet Töreni,
- Dinî Ziyaretler.

2. Bulgular ve Yorum

2.1. Öğrencilere Ait Kişisel Bilgiler

Değerlendirmelere geçmeden önce, konuya ışık tutması ve bilgilendirici olması açısından araştırmanın yapıldığı öğrenci grubuyla ilgili

²² OMÜ, “OMÜ Program Bilgi Paketi”.

²³ OMÜ, “OMÜ Program Bilgi Paketi”.

bilgilerin tablolar hâlinde verilmesinin yararlı olacağını düşünmekteyiz. Bu bağlamda katılımcı öğrencilerin sınıf bilgileri, öğretim türleri, cinsiyet ve lise mezuniyet çeşitleri hakkında sayısal veriler aktarılacaktır.

2.1.1. Sınıf Bilgisi

Tablo 1: Öğrencilerin Sınıf Bilgileri

Sınıf	Kişi (N)	Yüzde (%)
4. Sınıf	151	38,5
Mezun	242	61,5
Toplam	393	100

Araştırmaya katılanların %38,5'i OMÜ İlahiyat Fakültesi 4. sınıf öğrencilerinden, %61,5'i ise aynı fakültenin mezunlarından oluşmaktadır.

2.1.2. Öğretim Türleri

Tablo 2: Öğrencilerin Öğretim Türleri

Öğretim Şekli	Kişi (N)	Yüzde (%)
I. Öğretim	236	60,1
II. Öğretim	157	39,9
Toplam	393	100,0

147

Ülkemizde birçok yükseköğretim kurumunda uygulanan ikili öğretim, OMÜ İlahiyat Fakültesi'nde de mevcuttur. Buna göre, katılımcı öğrencilerin %60,1'i I. öğretimde, %39,9'u ise II. öğretimde okuduğunu belirtmiştir. Oranlara bakıldığında I. öğretimde öğrenim gören öğrencilerin nicel olarak daha fazla olduğu söylenebilir. Bu durumun, Yükseköğretim Kurumları Sınavı (YKS) sonuçlarına göre öğrenci alan OMÜ İlahiyat Fakültesi I. ve II. öğretim öğrenci kontenjanlarıyla da uyumluluk gösterdiği anlaşılmaktadır.

2.1.3. Cinsiyet Durumları

Tablo 3: Öğrencilerin Cinsiyet Durumları

Cinsiyet Durumu	N	%
Erkek	130	32,8
Kız	263	67,2
Toplam	393	100,0

Tablo 3'e göre katılımcıların %32,8'ini erkek öğrenciler, %67,2'ini ise kız öğrenciler oluşturmaktadır. Bu durum, OMÜ İlahiyat Fakültesi'nde

okuyanların çoğunluğunun kız öğrencilerden oluştuğunu göstermektedir. Nitekim elde edilen veriler de son yıllarda İlahiyat fakültelerinde okuyan kız öğrencilerin sayısında gözle görülür bir artış olduğunu ortaya koymaktadır.²⁴

2.1.4. Lise Mezuniyet Durumları

Tablo 4: Öğrencilerin Lise Mezuniyet Durumları

Eğitim Düzeyi	N	%
Anadolu Lisesi	41	10,4
Anadolu Öğretmen Lisesi	12	3,1
Diğer	15	3,8
Genel Lise	16	4,1
İHL/Anadolu İHL	309	78,6
Toplam	393	100,0

Tablo 4’te görüldüğü üzere, araştırmaya katılan öğrencilerin %78,6’sı İHL/Anadolu İHL’den mezun olmuştur. Öğrencilerin %10,4’ü Anadolu Lisesi, %4,1’i Genel Lise, %3,1’i Anadolu Öğretmen Lisesi mezunudur. Diğer liselerden mezun olanların oranı ise %3,8’dir. Bulgulara göre, OMÜ İlahiyat Fakültesi’nde öğrenim gören öğrencilerin çoğunluğunun İHL/Anadolu İHL mezunlarından oluştuğu anlaşılmaktadır. Benzer durum diğer İlahiyat fakülteleri için de söz konusudur.²⁵

148

2.2. “Hitabet ve Meslekî Uygulama” (HMU) Dersleriyle İlgili Değerlendirmeler

Bu bölümde, OMÜ İlahiyat Fakültesi lisans programında okutulan “Hitabet ve Meslekî Uygulama (HMU)” derslerinin müfredatlarına ilişkin değerlendirmeler, bu dersleri alan öğrencilerin görüşleri istikametinde ortaya konulacaktır.

2.2.1. HMU Derslerinin Haftalık Ders Saatlerinin ve Ders

²⁴ Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (OMÜİF), “Sayısal Bilgiler”, (Erişim 15.07.2023); Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK), “Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yükseköğretim Girdi Göstergeleri”, (Erişim 15.07.2023); “İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yükseköğretim Girdi Göstergeleri”, (Erişim 15.07.2023); “Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yükseköğretim Girdi Göstergeleri”, (Erişim 15.07.2023).

²⁵ Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK), “Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yükseköğretim Girdi Göstergeleri”, (Erişim 15.07.2023); “Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi Yükseköğretim Girdi Göstergeleri”, (Erişim 15.07.2023); “Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yükseköğretim Girdi Göstergeleri”, (Erişim 15.07.2023).

İçeriklerinin Yeterliliği

Araştırmada öğrencilerin, HMB ve HMU derslerinin bu çalışmanın *Giriş* kısmında belirtilen haftalık ders saatleri ile içeriklerinin yeterli olup olmadığı konusundaki görüşleri öğrenilmek istenmiştir. Bu doğrultuda öğrencilere “Hitabet ve Meslekî Uygulama” derslerinin haftalık ders saatleri ve içerikleri yeterli midir?” sorusu sorulmuştur. Öğrencilerin bu soruya verdikleri cevapların dağılımı şu şekildedir:

Tablo 5: HMU Derslerinin Haftalık Ders Saatlerinin ve Ders İçeriklerinin Yeterliliği

HMU derslerinin haftalık ders saatleri ve içerikleri yeterli midir?	N	Yüzde
Oldukça yeterlidir	195	49,6
Kısmen yeterlidir	137	34,9
Yetersizdir	61	15,5
Toplam	393	100

Tablo 5’te HMU derslerinin haftalık ders saatlerinin ve ders içeriklerinin yeterliliği gösterilmiştir. Elde edilen verilere göre, öğrencilerin %49,6’sı ders saatlerini ve içerikleri oldukça yeterli, %34,9’u ise kısmen yeterli bulmuşlardır. Öğrencilerin %15,5’i ise adı geçen derse tanınan ders saatlerinin ve içeriklerin yetersiz olduğunu belirtmişlerdir. Bu veriler ışığında, İlahiyat fakültesi öğrencilerinin ve mezunlarının ekseriyetinin, HMU derslerinin haftalık ders saatlerini ve ders içeriklerini yeterli gördükleri söylenebilir.

149

2.2.2. HMU Dersleri Kapsamında Hutbe, Vaaz, Hatim, İftar, Yemek, Cenaze Namazı, Nikâh, İstiğfar ve Tevbe Duaları ile Salâ, Tekbir, Ezan ve Müezzinlik Cümlelerinin Ezberletilmesi

Bilindiği üzere sözlükte *dua*, “çağırarak, seslenmek, istemek, yardım talep etmek”²⁶ manalarına gelmektedir. Dinî bir terim olarak ise *dua*, “Yüce Allah’ın kudreti karşısında kulun aczini itiraf etmesi, sevgi ve saygı duyguları içinde O’nun lütuf ve yardımını dilemesi”²⁷ demektir. Allah insan ilişkisinin

²⁶ Ebu’l-Kâsım Muhammed b. Ömer ez-Zemahşerî, *Esâsu’l-Belâğâ* (Beyrut: Dâru Beyrut, 1992), 189; Ebu’l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab* (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-‘Arabî, ts.), 5/266-270.

²⁷ Zemahşerî, *Esâsu’l-Belâğâ*, 189; İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, 5/266-270; Osman Cilacı, “Dua”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994), 9/529.

en önemli kavramlarından birisi olan²⁸ *dua*, ibadetin özü,²⁹ hayatın anlamı³⁰ ve insanın varlık sebebidir.³¹ *Duâ*, “insanın kâinatın yaratıcısı, herkesin koruyucusu ve kurtarıcısı olan ilâhî kudret ile fikren ve hissen ilişkiye geçmesi adına ortaya konulan çabayı temsil eder.”³²

Dua tabîî ve fitrî bir ihtiyaçtır³³ ve insan duaya hava ve su kadar muhtaçtır.³⁴ Bu bağlamda duanın temel hedefi, insanın durumunu Yüce Allah’a arz etmesi ve O’ndan birtakım istekte bulunması ve böylece manevi açıdan huzura kavuşmasıdır. Dolayısıyla insan, tarihin hiçbir döneminde duadan uzak kalamamıştır.³⁵

Yüce Allah (cc) Kur’ân’da “*Bana dua edin size icabet edeyim.*”³⁶ buyurmaktadır. Bu şekilde O, bir taraftan insanları duaya davet ederken diğer taraftan dualarına icabet edeceğini belirtmektedir. Dolayısıyla dua, iki taraflı bir icabettir. Bu yönüyle dua, insan ve Allah arasında her daim açık olan bir iletişim kanalıdır.

Kur’ân’da ve hadislerde pek çok dua örneği mevcuttur. Bu dualar, insana nasıl dua edeceğini öğretmesi açısından önemlidir. Bununla birlikte insanın dua alanına herhangi bir sınırlama getirilmemiştir. Öyle ki Hz. Peygamber (s), “*Sizden herkes, kopan ayakkabı bağına varıncaya kadar ihtiyaçlarının tamamını Rabbinden istesin.*”³⁷ ifadesiyle insanın dua alanının genişliğini dile getirmiştir. O, kul acele etmediği ve ‘Benim duam kabul edilmedi’ demediği sürece duasının kabul edileceğini bildirmiştir.³⁸ Hz. Peygamber, “*Allah’a kabul edileceğini gerçekten bilerek dua ediniz. Biliniz ki Allah,*

²⁸ Mustafa Kara, *Bireysel ve Toplumsal Açıdan Kur’ân Kıssaları* (Samsun: Üniversite Yayınları, 2018), 175.

²⁹ Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ et-Tirmizî, *Sünenü’t-Tirmizî* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), “De’avât”, 1.

³⁰ Jean Greisch, Wittgenstein’da *Din Felsefesi*, çev. Zeki Özcan (Bursa: Asa Kitabevi Yayınları, 1999), 24.

³¹ *Geniş Açıklamalı Kur’ân Meal-Tefsir*, çev. Mehmet Okuyan (İstanbul: Haliç Üniversitesi Yayınları, 2022), el-Furkân 25/77.

³² Alexis Carrel, *Dua*, çev. M. Alper Yücetürk (İstanbul: Yağmur Yayınları, 2001), 37.

³³ Ramazan Arslanbaba, “Dua”, *İslam Medeniyeti* 3/29 (Haziran 1973), 5.

³⁴ Carrel, *Dua*, 32.

³⁵ Cilacı, “Dua”, 9/529.

³⁶ el-Mü’min 40/60.

³⁷ Tirmizî, “De’avât”, 149.

³⁸ Ebû ‘Abdillâh Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî, *el-Câmi’u’s-Sahîh* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), “De’avât”, 27; Ebu’l-Huseyn Müslim b. Haccâc el-Müslim, *el-Câmi’u’s-Sahîh* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), “Zikr”, 17.

umursamazlık ve oyun eğlence türünden yapılan duaları kabul etmez.”³⁹ ifadeleriyle de lakaytça yapılan duaların geri çevrileceğini belirtmiştir.

Dua, her mekân ve zamanda yapılabilecek bir ibadet olduğu gibi din hizmetlerinin, özellikle de cami içi hitabetin önemli bir parçasıdır. Zira camide bireysel veya toplu olarak yerine getirilen ibadetlerin bazı bölümlerinde, özellikle namazın son kısmında yapılan dua, âdeta sözü edilen ibadetin tamamlayıcısı niteliğindedir.⁴⁰ Dolayısıyla din hizmeti vermeye namzet bireylerin gerek namaz sonrası, gerekse vaaz, hutbe, yemek gibi çeşitli zaman ve zeminlerde toplum karşısında yapılan duaları ezbere bilmesi ve bunları doğru bir şekilde okuması ihtiyaçtan öte bir gerekliliktir. Bu gerekliliğe istinaden OMÜ İlahiyat Fakültesi’nde HMu dersleri kapsamında din hizmetlerinde önemli bir yeri bulunan hutbe, vaaz, hatim, iftar, yemek, müezzinlik, cenaze namazı, nikâh, istiğfar ve tevbe duaları ile salâ, tekbir ve ezan cümleleri ezberletilmekte ve bunlar her bir öğrenciden ayrı ayrı dinlenilmektedir. Çalışmamızda bu şekilde bir uygulamanın uygun olup olmadığı konusunda öğrencilerin düşünceleri öğrenilmek istenmiştir. Öğrencilerin konuyla ilgili değerlendirmeleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 6: Dua Metinlerinin Ezberletilmesi

HMu kapsamında ezberletilen dualar	dersleri	N %	Aşağıdaki yaptırılmasını musunuz?			Toplam
			Oldukça Uygundur	Kısmen Uygundur	Uygun Değildir	
Hutbe Duaları	N		307	70	16	393
	%		78,1	17,8	4,1	100
Vaaz Duaları	N		362	28	3	393
	%		92,1	7,1	0,8	100
Hatim Duası	N		342	37	14	393
	%		87,0	9,4	3,6	100
İftar Duası	N		370	21	2	393
	%		94,1	5,3	0,5	100

³⁹ Tirmizî, “De’avât”, 66.

⁴⁰ Mustafa Kara, *Kur’ân ve Sünnet Ekseninde Hitabet ve Meslekî Uygulama* (Samsun: Üniversite Yayınları, 2020), 298-299.

Yemek Duası	N	366	22	5	393
	%	93,1	5,6	1,3	100
Cenaze Duası	N	317	62	14	393
	%	80,7	15,8	3,6	100
İstiğfar ve Tevbe Duası	N	365	2537	3	393
	%	92,9	6,4	0,8	100
Nikâh Duası	N	293	80	20	393
	%	74,6	20,4	5,1	100
Ezan Cümleleri ve Ezan Duası	N	371	21	1	393
	%	94,4	5,3	0,3	100
Müezzinlik Cümleleri	N	312	71	10	393
	%	79,4	18,1	2,5	100
Salâ Cümleleri	N	350	37	6	393
	%	89,1	9,4	1,5	100
Tekbir Cümleleri	N	378	14	1	393
	%	96,2	3,6	0,3	100
Ortalama	%	87,7	10,3	2,0	100

Tabloya göre, öğrencilerin %78,1'i *hutbe dualarının* ezberletilmesini “oldukça uygun” bulurken, %17,8'i “kısmen uygun” bulmuş; %4,1'i ise uygun görmemiştir. *Vaaz dualarının* ezberletilmesini “oldukça uygun” bulanların oranı %92,1, “kısmen uygun” bulanların oranı %7,1, “uygun değildir” diyenlerin oranı ise %0,8'dir. *Hatim duasının* ezberletilmesini öğrencilerin %87'si “oldukça uygun”, %9,4'ü “kısmen uygun” bulmuş; %3,6'sı ise uygun bulmamıştır. *Yemek duasının* ezberletilmesini “oldukça uygun” bulanların oranı %93,1, “kısmen uygun” bulanların oranı %5,6, uygun bulmayanların oranı da %1,3'tür. *Ezan cümleleri* konusunda öğrencilerin %94,4 oranında “oldukça uygun”, %5,3 oranında “kısmen uygun” ve %0,3 oranında da “uygun değildir” görüşüne sahip oldukları anlaşılmaktadır. *Müezzinlik cümlelerinin* ezberletilmesini öğrencilerin %79,4'ü “oldukça uygun”, %18,1'i “kısmen uygun” bulurken, %2,5'i ise uygun görmemektedirler. *Salâ cümleleri* konusunda öğrencilerin %89,1'i “oldukça uygun”, %9,4'ü “kısmen uygun”, %1,5'i de “uygun değildir” kanaatine sahiptir. *Tekbir cümlelerinin* ezberletilmesini öğrencilerin %96,2'si “oldukça uygun”, %3,6'sı “kısmen uygun”, %0,3'ü de “uygun değildir” şeklinde

değerlendirmişlerdir. İftar, cenaze namazı, nikâh, istiğfar ve tevbe dualarıyla ilgili değerlendirmeler tabloda görüldüğü şekildedir.

Elde edilen verilere göre öğrencilerin ortalama %87,7 oranında HMU dersleri müfredatındaki dua ve diğer metinlerin ezberletilmesini “oldukça uygun” buldukları anlaşılmaktadır. Oldukça yüksek sayılabilecek bu orandan, söz konusu dersler kapsamındaki dua ve metinlerin ezberletilmesinin doğru bir metot olduğu kanaatine varılabilir.

Sonuçların öğrencilerin cinsiyet durumlarına göre değişip değişmediği araştırma kapsamında ölçülmek istenmiştir. Zira HMU derslerinin içeriğindeki hutbe ve nikâh duaları, ezan ve müezzinlik cümleleri gibi bazı ezberler kız öğrencilere gereksiz gibi gözükebilir. Ancak genel ezber uygulamasına dair kız ve erkek öğrencilerin değerlendirmelerinde manidar bir farklılık görülmemiştir. Buna mukabil hutbe, yemek, cenaze ve nikâh duaları ile müezzinlik ve salâ cümlelerinin ezberletilmesi konusunda cinsiyet durumuna göre manidar bir farklılık olduğu saptanmış; bu çerçevede erkek öğrencilerin hutbe, yemek, cenaze ve nikâh duaları ile müezzinlik ve salâ cümlelerinin ezberletilmesini ortalama %94 oranında oldukça yüksek düzeyde uygun bulduğu, bu oranın kız öğrencilerde erkeklere oranla daha düşük seyrettiği ve ortalama %77 civarında gerçekleştiği öğrenilmiştir. Bu dualar içerisinde sadece yemek duasının ezberletilmesi kız öğrencilerde erkeklere nispetle daha uygun bulunmuştur. Bu sonucun öğrencilerin bilgiyi gelecekte kullanıp kullanmamasıyla alakalı bir durum olduğu düşünülmektedir.

153

İlahiyat fakültelerinin insan kaynağı sağladığı kurumların başında Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) gelmektedir. Başkanlık, istihdam ettiği personelde bazı temel yeterlikler aramaktadır. HMU dersleri kapsamında öğrencilere öğretilen dua ve ayetler, Başkanlığın ilgili personelde aradığı yeterliklerdendir.⁴¹ Yine Başkanlığın yaptığı atama ve yer değiştirme sınavlarında adaylardan bu dua ve ayetleri okumaları istenmekte, bunları usulüne uygun şekilde okuyanlara artı puan/puanlar verilmektedir.

Diyanet İşleri Başkanlığı 2022 yılında imam-hatip, müezzin-kayyım ve Kur’ân kursu öğreticisi gibi din hizmetlerinde görev yapacak personeli atama şeklinde kanunî değişikliğe gitmiştir. Bu değişiklikte açıktan atama uygulamasından vazgeçilip istihdamı düşünülen adayların sınavla Diyanet Akademisi’ne öğrenci olarak alınması, akademi eğitimini başarıyla

⁴¹ Bk. DİB, *Diyanet İşleri Başkanlığı Personel Yeterlikleri* (Ankara: y.y., 2014), 10-29.

tamamlayanların göreve atanması karara bağlanmıştır.⁴² Akademiye kabul edilecek öğrencilerde aranacak yeterlikler çıkarılan yönerge ile açıklanmıştır. Bu yönerge incelendiğinde, HMU derslerinde ezberletilen dua ve metinlerin önemli bir kısmının akademiye alınacak aday din görevlilerinde aranan temel yeterlikler arasında yer aldığı görülecektir.⁴³ Bu da göstermektedir ki, mezuniyet sonrasında DİB bünyesinde çalışmak isteyen öğrenciler, HMU dersleri müfredatında yer alan dua ve metinleri ezberlemek durumundadırlar. Bu nedenle, ilgili dua ve metinlerin ezberletilmesi gelecekte öğrencilerin faydasına olacak bir durumdur. Kaldı ki ilahiyat fakültesi öğrencilerinin kahir ekseriyeti, ezber faaliyetlerinin oldukça faydalı bir uygulama olduğunu görüşlerine yansıtmışlardır.

Tabloda ifade edilen nicel değerlendirmelerin yanı sıra konuyla ilgili açık uçlu olarak sorulan “HMU dersleri kapsamında, belirli duaların ezberletilmesini faydalı buluyor musunuz?” sorusuna öğrenciler şu cevapları vermişlerdir:

“Evet, bir ilahiyat fakültesi öğrencisinin yapacağı iş gereği zaten bu duaları bilmesi gerekir.”

“Evet, çünkü ileride imamlık yapabiliriz, hutbeye çıkabiliriz. Bu nedenle ilgili duaları önceden ezberlemek faydalı olacaktır.”

“Evet, özellikle erkek öğrenciler için zorunluluğu şarttır. Çünkü ilahiyat mezunu bir erkek, her an her yerde meslekî açıdan hazır olmalıdır.”

“Evet, ezberlediğim duaları günlük hayatımda okuduğum için çok faydasını görüyorum.”

“Evet, faydalı buluyorum; çünkü insanlar bize bunları sorduklarında “bilmiyoruz” diyemeyiz.”

“Evet, ama tüm duaların ezberlenmesine bence gerek yok. Çünkü gözlemlediğim kadarıyla bunları tam yapan bir imam görmedim. Duaları çok hızlı yapıyorlar, kısa dua da yapılabilir.”

“Erkekler için hepsini faydalı buluyorum, ama kızlar için hepsinin okutulmaması iyi olur. Çünkü kızlar cuma namazı kıldırıyor.” [Kız öğrenci]

⁴² Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun ile Devlet Memurları Kanunu’nda ve 375 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (DİBDYDK), *Resmî Gazete* 31788 (24.03.2022), md. 5.

⁴³ Diyanet İşleri Başkanlığı Hukuk Müşavirliği (DİBHM), “Aday Din Görevlisi Yeterlikleri”, (Erişim 15.07.2023).

“Açıkçası başta biraz ne gerek var diye düşünmüştüm, ama düşününce ileride sadece kadınların sorularıyla değil, erkeklerin de illaki bu konularda soru soracağını düşündüğüm için doğru bilgi vermek açısından faydalı bence.” [Kız öğrenci]

“Evet, dualar ezberletilmeli, ama kızlar için bazı duaların ezberletilmesini doğru bulmuyorum. Ben Cuma namazı kıldırmayacaksam niye hutbe duası ezberleyeyim ki!” [Kız öğrenci]

“Hayır, hutbe, cenaze, ezan gibi bazı duaların kızlara ezberletilmesini yanlış buluyorum. Bunları erkekler ezberlesin.” [Kız öğrenci]

“Bayanlar için bazı duaların çok faydalı olduğunu düşünmüyorum. Bu duaları pratikte kullanacak bir imkânımız yok çünkü.” [Kız öğrenci]

“Hayır. Kadın öğrencilerin hayatı boyunca kullanmayacağı bir duayı ezberlemesi gerektiğini düşünmüyorum. Ama tabii ki üzerinde durulur ve mahiyeti hakkında bilgi verilebilir.” [Kız öğrenci]

“Hayır. Özellikle biz kızlar için kullanmayacağımız duaların ezberletilmesini uygun bulmuyorum.” [Kız öğrenci]

“Hayır, derslerimiz gerçekten yoğun. Bu yüzden bir bayan olarak hutbe, salâ ve müezzinlik metinlerinin çok fazla işimize yarayacağını düşünmüyorum. Tabii ki bilsek güzel olur, ama böyle bir yoğunluk içinde hutbe, müezzinlik duası olmasa daha güzel olur.” [Kız öğrenci]

155

Görüldüğü üzere bazı dualar istisna tutulursa, öğrenciler duaların ezberletilmesini kendileri için faydalı bulmaktadırlar. Özellikle kız öğrenciler, hutbe ve cenaze namazı duası ile müezzinlik cümlelerinin ezberletilmesini kullanma alanı olmayacağı için gereksiz görmektedirler. Bu noktada şunu belirtmekte fayda mülâhaza etmekteyiz. İlahiyat Fakültesi mezunları, İmam Hatip Lisesi “Meslek Dersleri Öğretmeni” olarak da atanmaktadırlar. Bu öğretmenlerin verdiği dersler arasında “Hitabet ve Meslekî Uygulama” da vardır. Dolayısıyla sözü edilen dua ve dinî metinleri tam anlamıyla ezberleyenler, bahsi geçen dersi kolaylıkla verebileceklerdir. Aksi takdirde özel bir birikim gerektiren bu alanda ciddi sorunlarla karşılaşacakları aşîkârdır.

2.2.3. HMU Dersleri Kapsamında Ezberlenen Duaların Anlamlarının Öğretilmesi

HMU dersleri kapsamında öğrencilerden, ezberlenen duaların anlamlarını da bilmeleri istenmektedir. Bu uygulamayla öğrencilerin

ezberledikleri duaların manalarına da hâkim olmaları, böylelikle yaptıkları dualarda neyi söylediklerini ve ne murat ettiklerini de bilmeleri hedeflenmektedir. Bu doğrultuda öğrencilere “HMU dersleri kapsamında ezberlenen duaların anlamlarının öğrenilmesi önemli midir?” sorusu yöneltilmiştir. Öğrencilerin cevapları şöyle bir dağılım göstermiştir:

Tablo 7: Ezberlenen Duaların Anlamlarının Öğrenilmesi

HMU dersleri kapsamında ezberlenen duaların anlamlarının öğrenilmesi önemli midir?	N	Yüzde
Oldukça önemlidir	342	87,0
Kısmen önemlidir	48	12,2
Önemli değildir	3	0,8
Toplam	393	100

Tabloda görüldüğü üzere öğrencilerin %87’si ilgili soruya “oldukça önemlidir” cevabını vermiştir. “Kısmen önemlidir” cevabı verenlerin oranı %12,2 olarak gerçekleşmiştir. “Önemli değildir” cevabını veren öğrenciler ise %0,8’lik bir oranı teşkil etmektedir. Sonuçlara göre öğrencilerin büyük çoğunluğunun duaların anlamlarıyla birlikte öğretilmesini oldukça önemsedikleri anlaşılmaktadır.

Öğrencilerin aynı konuyla ilgili olarak sorulan “HMU dersleri kapsamında ezberlenen duaların anlamlarının öğrenilmesini faydalı buluyor musunuz?” sorusuna verdikleri açık uçlu cevapların bir kısmı şu şekildedir:

“Evet, çünkü insan neyi okuduğunu ve ne söylediğini bilmelidir.”

“Evet, anlamlarını bilmemiz hayatımızdaki etkisini artırıyor.”

“Evet, çünkü ezberlediğimiz Arapça metinlerin anlamını bilmeden okumanın bir anlamı yok. Sonuçta okuduğumuzun ne demek istediğini de bilmemiz gerekir.”

“Evet, çünkü anlamını bilmediğimiz dua olmamalı. İnsanlar bu duaların anlamlarını sorduklarında cevap verebilmeliyiz.”

“Evet, anlamını bilmezsek zihnimize oturması zor olur.”

“Evet, Arapçasını okuduğumuz duaların manalarını da açıklayabilmeliyiz.”

“Evet, dilimiz Türkçedir; bu nedenle Arapça olarak ezberlediğimiz duaların anlamlarını bilmek hem kendimiz hem de toplum için faydalı olacaktır.”

“Evet, yemek sonrasında Arapça hatim duası yapan insanlarla karşılaştım. Bu şekilde olmak istemem.”

“Evet, daha iyi anlamamı ve manevî olarak kendimi iyi hissetmemi sağlıyor.”

“Evet, icra edilen dini hitabet ya da merasime uygun dua yapmak gerektiğinden, ezberlediğimiz duaların anlamlarından yararlanarak ilgili programa uygun dua yapabiliriz.”

“Evet, en önemsedığım kısım. Maalesef halkımız da ilahiyatçıların bir kısmı da neyi, niçin okuduğunun farkında değil.”

“Evet, duaların anlamını bilmek, duaya “âmin” diyenler açısından da anlaşılır olmasını sağlar.”

“Evet, anlamlar öğrenilmelidir, kişi ne diye dua ettiğinin farkında olmalıdır. Ama ek olarak bir de anlamları ezberletmeye gerek yoktur.”

“Ezberlerken Türkçelerine bakarak ezberliyorum şahsen, ne ezberlediğimi öğrenmek için. Ancak ezber olarak Türkçelerinin alınmaması 157 daha mantıklı.”

“Öğrenilmesi evet, lakin ayrıca meal ezberi alınması biraz zorlayıcı olabilir.”

“Öğrenilmesi gerekli, ancak Arapçaya aşına olduğumuz için ezberlemeden de metinleri çözümleyebildiğimizi düşünüyorum.”

“Hayır, çünkü öğrenci ekstra zorluk çekiyor. Anlamına hâkim olmalı, fakat birebir ezberlememelidir.”

“Hayır, ezberlemekten çok anlamayı doğru buluyorum.”

“Hayır, öğrenilmesi güzel, ama ezberledikten sonra unutuluyor.”

Açık uçlu cevaplarında da belirttikleri üzere öğrencilerin çoğunluğu, ezberlenen duaların anlamlarının öğrenilmesini faydalı bulmaktadırlar. Çok az sayıda öğrenci ise kendilerine külfet getirmesi ve ezberlendikten sonra unutulması gibi sebeplerle anlamların ezberlenmesini doğru bulmamaktadırlar.

Günümüzde ilahiyat camiasında tartışılan konulardan birisi de Arapça metinlere vukufiyetin yetersizliğidir. Özellikle din görevlilerinin bu konuda yetersiz olduğu söylenmektedir.⁴⁴ Hatta kimi görevlilerin en çok okunan Fatiha sûresinin anlamını dahi bilmedikleri, bu durumun Kur’ân’ın anlatılmasında önemli bir eksiklik olduğu çeşitli platformlarda dile getirilmektedir. Mesele araştırmamızın sınırlarını aşan bir konu olması itibarıyla etraflıca tartışılmayacak olsa da konuyla ilgili birkaç söz söylemenin faydalı olacağı kanaatindeyiz. Dinî metinlerin, özellikle de Kur’ân’ın doğru ve usulüne uygun okunabilmesi adına, Hz. Peygamber (s) zamanından itibaren yoğun bir çaba sarf edilmiştir.⁴⁵ Benzer bir çabanın Kur’ân-ı Kerîm, hadis ve diğer dinî metinlerin anlaşılması için de sarf edildiği, özellikle Arapça bilmeyen Müslümanların bu noktada büyük bir gayret ortaya koydukları bilinen bir gerçektir.⁴⁶ Ancak bu çabanın, son asırlarda Kur’ân’ın kıraatine dair sergilenen gayretin çok gerisinde kaldığını düşünmekteyiz. Konuyla ilgili yapılan çalışmalar da bu görüşü teyit eder niteliktedir. Örneğin yapılan bir araştırmada, dinî yükseköğrenim gören öğrencilerin tamamının Kur’ân’ın manasının öğretilmesi gerektiğini düşünmesine rağmen büyük çoğunluğunun anlamını okumadığı saptanmış, ders saatlerinin yetersizliği sebebiyle Kur’ân’ın manası üzerinde yeterince durulamadığına işaret edilmiştir.⁴⁷ Diğer bir araştırmada da din görevlilerinden en çok geliştirme ihtiyacı hissettikleri alanları sıralamaları istenmiş; onlar da bu alanları Kur’ân-ı Kerîm (%45,1), Dinî Musiki (%34,9), Kur’ân-ı Kerîm Meali (%26,7) şeklinde sıralamışlardır.⁴⁸

Mesele din hizmetleri ekseninde değerlendirildiğinde kıraat ile mana arasındaki makasın biraz daha açıldığı ifade edilebilir. Yıllarca mihrapta görev yapan güzel sesli bazı hafızların, sorulduğunda “Fatiha”nın bile manasını veremiyor oluşu, birçok görevlinin her gün okudukları

⁴⁴ Mehmet Bilen, “Din Görevlilerinin Hadis Bilgileri Üzerine”, *İslâmî İlimler Dergisi* 2/2 (Güz 2007), 88.

⁴⁵ Bu konuda geniş bilgi için bk. İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi* (Ankara: Fecr Yayınları, 2005), 37-198; Yusuf Topyay - Abdussamet Varlı, “Bir Öğrenme Metodu Olarak Sahabe’nin Kur’ân’ı İçselleştirmesi”, *Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16 (2022), 175-199.

⁴⁶ Ebû Bekr Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsûrât* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1983), 1/37; Hidayet Aydar, *Kur’ân-ı Kerîm’in Tercümesi Meselesi* (İstanbul: Kur’ân Okulu Yayıncılık, 1996), 94-95.

⁴⁷ Ahmet Koç-Esma Özkan, “Örgün Din Eğitimi Veren Kurumlarda Kur’ân-ı Kerîm’in Anlamının Öğretilmesi Üzerine Bir Araştırma”, *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 5/2 (2019), 223.

⁴⁸ İdris Ertürk, *Türkiye’de Din Görevlilerinin Hizmet İçerisi Eğitimi* (Ankara: İlahiyat Yayınları, 2021), 216.

“Amenerrasülü ve Hüvallahüllezi” gibi mihrabiyelerin, yine çok okunan “Yasin, Mülk ve Fetih” gibi sûrelerin, hatta “Asır-Nâs” arası kısa sûrelerin⁴⁹ anlamından bihaber olmaları, üzerinde dikkatle durulması gereken bir sorundur.⁵⁰ Oysa Kur’ân’ı anlatmak, din görevlilerinin aslî görevidir. Anlatmak için de anlamak gerekir. Bu nedenle din görevlilerinin Kur’ân bilgisinin güçlü olması gerekir.⁵¹ Aynı şekilde din görevlileri, hemen her gün okudukları dualarla haftalık ya da ara sıra okudukları hutbe duaları, cenaze duası, nikâh duası gibi duaların anlamlarını bilmelidirler. Bunun için din eğitimi veren kurumlarda Kur’ân-ı Kerîm başta olmak üzere din hizmetlerinde kullanılan dua ve metinlerin anlamlarının öğretilmesine de önem verilmeli, bu noktada sergilenen gayretler artırılarak devam ettirilmelidir.

2.2.4. HMU Dersleri Kapsamında Hatim ve Yemek Dualarının Türkçe Ezberletilmesi

HMU dersleri kapsamında, yapılan uygulamalardan biri de hatim ve yemek dualarının Türkçe olarak ezberletilmesidir.

Daha önce de ifade edildiği üzere gerek Kur’ân-ı Kerîm’de gerekse hadislerde birçok dua örneği yer almaktadır. İmkânı olan ve ezberleyebilen bir Müslümanın bu duaları orijinal ifadeleriyle yapması güzel bir davranıştır. Bununla birlikte İslam bilginleri, kişilerin kendi ana dillerinde dua yapmalarında herhangi bir sakınca bulunmadığını, isteyen istediği dilde dua yapabileceğini ifade etmişlerdir.⁵² Dolayısıyla dua illa da Arapça yapılacak diye bir şart yoktur. Hatta cemaatin ana dilde yapılan dualara daha güçlü bir şekilde “âmîn” dediği gözlemlenen bir durumdur. İnsanlar, ne denildiğini anladıkları, özellikle de kendilerini ilgilendiren ve onların hislerine dokunan dua cümlelerine daha güçlü bir şekilde “âmîn” demektedirler. Öte yandan küçük yaşlardan itibaren kendi anadilinde ve kendi duygu, düşünce ve ifadeleriyle yaptığı duaların çocuklar başta olmak üzere insanlar üzerinde olumlu etkiler bıraktığı çeşitli araştırmalarda da

⁴⁹ Bu sûrelerin, “namaz sûreleri” olarak isimlendirilmesini doğru bulmuyoruz. Zira Kur’ân-ı Kerîm’in bütün sûreleri namazda okunabilmektedir. Namazda çokça okunmaları bu sûrelere böyle bir isimlendirmenin yapılmasına sebep teşkil etmemelidir.

⁵⁰ Ertürk, *Türkiye’de Din Görevlilerinin Hizmet İçerisi Eğitimi*, 230.

⁵¹ Hayrettin Karaman vd., *Din Görevlisi Rehberi* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016), 39.

⁵² Cemal Tosun, “Dua Öğretimi”, *Dini Araştırmalar Dergisi* 2/6 (2000), 8-9.

ortaya konulmuştur.⁵³ Bu nedenle, özellikle namaz içi dua veya hutbe duaları gibi Arapça yapılması zorunlu olan⁵⁴ dualar dışında namaz sonu, hatim, yemek gibi toplu yapılan dualarda anadilde de cümlelerin olmasında fayda mülâhaza etmekteyiz.

OMÜ İlahiyat Fakültesi’nde HMU dersleri kapsamında hatim ve yemek duaları gibi bazı duaları Türkçe olarak ezberlemeleri öğrencilerden istenmektedir. Öğrencilerin bu uygulamayı değerlendirme adına verdikleri cevaplar nicel olarak şöyle bir dağılım göstermiştir:

Tablo 8: Hatim ve Yemek Dualarının Türkçe Olarak Ezberletilmesi

HMU dersleri kapsamında hatim ve yemek dualarının Türkçe olarak ezberletilmesi uygun mudur?	N	Yüzde
Oldukça uygundur	295	75,1
Kısmen uygundur	77	19,6
Uygun değildir	21	5,3
Toplam	393	100

Sonuçlarda da görüleceği üzere öğrencilerin %75,1’i HMU dersleri kapsamında, hatim ve yemek dualarının Türkçe olarak ezberletilmesini “oldukça uygundur”, %19,6’sı “kısmen uygundur”, %5,3’ü de “uygun değildir” şeklinde cevaplandırmışlardır. Bu veriler kapsamında OMÜ İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin çoğunluğunun HMU dersleri kapsamında hatim ve yemek dualarının Türkçe olarak ezberletilmesini olumlu buldukları söylenebilir.

160

Daha derinlemesine bilgi için katılımcılardan “HMU dersleri kapsamında, hatim ve yemek dualarının Türkçe olarak ezberletilmesi uygun mudur?” sorusuna verdikleri cevapları gerekçelendirmeleri istenmiştir. Bu doğrultuda katılımcıların açık uçlu cevaplarından bir kısmı şu şekilde sıralanabilir:

“Evet, okuduğumuz şeyin farkında oluyoruz.”

⁵³ Örnek bir çalışma olarak bk. Esra Aydınbaş, “Ankara İli 5 Yaş Grubu Çocuklarda Anadilde Dua Deneyimi ile Sosyal Davranış İlişkisi Üzerine Bir İnceleme”, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 10/2 (2019), 35-44.

⁵⁴ Kâşif Hamdi Okur, “Temel Fıkıh Kaynaklarına Göre İbadetin Dili”, *Dini Araştırmalar Dergisi* 1/3 (1999), 171-203.

“Evet, duada ne dediğimizi bilmek hem bizler hem de dinleyenler için daha önemlidir.”

“Evet, Arapça olarak da okuyoruz, ama Türkçe okuduğumuzda etrafımızdaki kişiler daha iyi anlıyor ve daha içten “âmîn” diyorlar. Ayrıca insanların neye “âmîn” dediklerini bilmeleri son derece önemlidir.”

“Evet, faydalı buluyorum, ama hatim duası biraz uzun. Bu duanın gözden geçirilmesi lazım.”

“Evet, her ne kadar ezberlemesi zor olsa da her zaman bizden beklenen duaları en güzel şekilde öğrenmek bizim görevimiz.”

“Evet, hem kendimiz hem de içinde bulunduğumuz toplumda hatim ve yemek dualarının kendi dilimizde yapılması, insanlarda bambaşka bir duygu yoğunluğu oluşturmaktadır.”

“Kısmen uygun olduğunu düşünüyorum. Yemek duası Arapça da ezberletilebilir. Hatim duasının Türkçe olması da güzel diye düşünüyorum. Sonuçta cemaatin de duayı anlaması gerekir.”

“Evet, faydalı buluyorum, ama yemek duasına biraz Arapça cümleler eklemek daha iyi olur.”

“Evet, ancak biraz Arapça biraz Türkçe şeklinde de olabilirdi.”

161

“Evet, ama Arapça olsa daha iyi olurdu. Çünkü Arapça duanın ezberlenmesi daha kolay.”

“Hatim duası Türkçe, yemek duası Arapça olmalıdır.”

“Hatim duası Arapça, yemek duası Türkçe olmalıdır.”

“Tamamı Türkçe değil de duaların baş kısmında kısa da olsa Arapça cümlelerin bulunması gerektiğini düşünüyorum.”

“Hayır, çünkü hatim duası çok uzun, ezberlense bile unutulur.”

“Hayır, ilahiyat öğrencisi olarak Arapça yemek duası yapılmasını tercih ederdim.”

“Hayır, Türkçe ezber yapmak daha zor.”

“Hayır, bana göre duanın içten gelerek kendi cümlelerimizle yapılması gerekir. Ezberlediğimi unutunca geriliyorum ve yanlış dua ettiğimi düşünüyorum.”

Görüldüğü üzere birçok öğrenci duaların Türkçe ezberletilmesini, yapılan duada ne denildiğinin anlaşılması adına olumlu değerlendirmektedir. Karşı çıkan öğrencilerin daha ziyade Türkçe dua ezberlemenin zorluğu ve kalıcı olmaması yönüyle itiraz ettikleri anlaşılmaktadır. Kimi öğrenciler de biraz Arapça biraz Türkçe olmasını, Türkçe dua cümlelerinin belli bir metin üzerinden değil de herkesin kendi cümlelerini ortaya koyacak şekilde yaptırılmasını istedikleri görülmektedir.

Kanaatimizce hatim ve yemek dualarının anadilde yapılması teşvik edilmelidir. Öğrencilere neden böyle bir uygulamaya gerek duyulduğu iyice izah edilmelidir. Ortak bir dua metni belirlenmekle birlikte, öğrencilerin kişisel dua etme yeteneklerini geliştirmek adına herkesin kendi duasını yapmasına da fırsat tanınmalıdır.

2.2.5. HMU Dersleri Kapsamındaki Ezberlerin Zorluk Düzeyi

Araştırma kapsamında katılımcılara “HMu dersleri kapsamındaki ezberleri yapmakta zorluk çekiyor musunuz?” sorusu yöneltilerek konuyla ilgili düşünceleri öğrenilmek istenmiştir. Cevapların dağılımı tabloda gösterilmiştir.

Tablo 9: Ezberlerin Zorluk Düzeyi

HMU dersleri kapsamındaki ezberleri yapmakta zorluk çekiyor musunuz?	N	Yüzde	162
Oldukça zorluk çekiyorum.	35	8,9	
Kısmen zorluk çekiyorum.	209	53,2	
Hayır, zorluk çekmiyorum.	149	37,9	
Toplam	393	100	

Tabloda da görüldüğü üzere öğrencilerin %8,9’u ezber yapmakta çok zorluk çektiğini, %53,2’si kısmen zorluk çektiğini, %37,9’u da zorluk çekmediğini belirtmiştir. Oldukça ve kısmen zorluk çeken öğrenciler bir arada değerlendirildiğinde katılımcıların yarıdan fazlasının ezber yapmakta zorlandığı söylenebilir.

Öğrencilerin aynı konuyla ilgili olarak sorulan “HMu dersleri kapsamındaki ezberleri yapmakta zorluk çekiyor musunuz?” sorusuna verdikleri açık uçlu cevapların bazıları şu şekildedir:

“Evet, ezber hafızam zayıf olduğu için kendimden kaynaklı bir sıkıntı çekiyorum.”

“Evet, ben yaşımdan dolayı zorlanıyorum, ama gençlerimize bunları öğretmek zorundayız. Bunun bahanesi olmaz.”

“Evet, bazı dualar uzunluğundan dolayı beni zorluyor veya aşına olmadığımndan zorluk çekiyorum.”

“Evet, fakülteadaki derslerimiz ağır olduğu için bazı duaları ezberlemekte zorluk çekiyorum.”

“Evet, Kur’ân ezberleri de eklenince çok fazla ezber yapmakta zorluk çekiyorum.”

“Evet, Türkçe ezberlemek biraz zor oluyor, kafa karıştırıyor; ama Arapça ezber yapmakta zorlanmıyorum.”

“Evet, ama haftalara bölünmüş olması bizim için kolaylık sağlıyor. Ancak özellikle Türkçe duaları ezberlemekte daha çok zorlanıyorum.”

“Evet, zorluk çekiyorum. Çünkü ilahiyatın neredeyse tüm dersleri ezber. Bu yüzden çok da rahat ezber yapamıyorum.”

“Kısmen, Türkçe ezberlemek Arapçaları ezberlemekten daha çok zamanımı alıyor.”

“Çok değil, ama diğer ders yoğunluklarıyla birlikte olunca bazen yorucu oluyor.”

163

“Dersler çok olduğu için biraz zorlanıyorum. Ezberin zorluğundan değil, müfredat yoğunluğundan.”

“Hayır, Türkçe ezberler hariç, kolay ezberliyorum.”

“Hayır, zorluk çekmiyorum, çünkü hocalarımız gayet planlı bir şekilde ezberleri haftalara böldükleri için haftasında ezber yapılabilir.”

“Hayır, çünkü hitabet dersi için gerekli duaları ezberliyoruz.”

“Hayır, ezberlerimiz sıralı ve düzenli yapılıncaya gayet de rahat oluyor.”

“Hayır, genellikle aşına olduğumuz ezberler olduğu için kolaylıkla ezberliyoruz.”

“Hayır, Türkçeyi ezberlemesi Arapçadan daha zor bence ama gene de zorluk çekmiyorum.”

“Hayır, duaların çoğu tanıdık ve metinleri anlayarak ezberlemek işleri daha da kolaylaştırıyor.”

“Hayır, ezberlerken zorluk çekmiyorum, ama hocaya verirken zorlanıyorum.”

“Hayır, ancak ezberi verirken hatırımda olan her şeyi unutuyorum. Unutmasam da heyecandan hatırımdan çıkıyor ve bu çok can sıkıcı.”

“Hayır, çünkü ezberlerimiz haftalık alınıyor; bu sayede zorlanmadan sistemli bir şekilde ezber yapabiliyorum.”

“Hayır, her birinin hayatım boyunca çok işime yarayacağını bilinci ile ezberlemeye çalışıyorum. Bu yüzden de çok zorlanmıyorum.”

“Hayır, hocamızın hazırlamış olduğu kitap tam bir kılavuz diyebilirim. Her hafta için ayrılmış ezberlerimiz müfredat doğrultusunda ilgili hafta ile veriliyor. Zorlanmak gibi bir durum asla olamaz, faydası oldukça fazla.”

Göröldüğü üzere ilgili soruyu “olumlu” ya da “olumsuz” cevaplandırılanlarla “kısmen” cevabını verenler kendilerine göre bunun gerekçelerini de belirtmişlerdir. Ezber yaparken zorlandığını ifade eden öğrencilerin gerekçeleri arasında daha ziyade ezberlerin çokluğu, bazı ezberlerin uzunluğu, Türkçe ezber yapmakta zorlanması ve diğer derslerin yoğunluğu gibi nedenler sayılmıştır. “Hayır” cevabını veren öğrenciler ise ezberlerin haftalara bölünmesi, çoğu ezberlerin bilindik olması, bu ezberlerin meslekî yaşam açısından önem arz etmesi gibi etkenlerle zorlanmadıklarını dile getirmişlerdir. 164

HMU dersleri kapsamındaki ezberleri yapmada çekilen/çekilmeyen zorluklar adına şunları ifade etmek gerekir: Elbette ezber yapmak, bir kabiliyet gerektirir. Bu nedenle herkes ezberleme konusunda aynı oranda başarılı olamayabilir. Ancak bu çalışmanın *Giriş* kısmında ve bazı öğrencilerin cümlelerinde de geçtiği üzere HMU dersleri kapsamındaki ezberler hafta hafta öğretim elemanları tarafından dinlenilmekte ve her bir öğrenci 10 hafta boyunca haftada sadece “bir” ezber vermektedir (ilk 2 hafta, ara sınav haftası ve son hafta ezber uygulaması yapılmamaktadır). Öğrencilerin kahir ekseriyeti de bu programı takip ederek haftalık ezberlerini yapmakta ve ders öğretim elemanlarına dinleterek ilgili kısımdaki sorumluluklarını yerine getirmektedirler. Bu düzenli takibe rağmen bazı öğrenciler, ezberlerini haftalık olarak yapma ve dinletme yerine dönem sonuna biriktirmektedirler. Hâliyle dönem içinde 10 haftada tamamlanması gereken ezber ve uygulamaları yetiştirememektedirler. Bu nedenle ezberlerin zorluğundan yakınan öğrencilerin de her hafta düzenli olarak çalışıp bu dersler için nitelikli zaman ayırdıklarında ilgili müfredatı başarılı bir şekilde tamamlayabileceklerini düşünmekteyiz.

Netice itibarıyla, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi lisans programında okutulan “Hitabet ve Meslek Bilgisi” ve “Hitabet ve Meslekî Uygulama” derslerinin, haftalık ders saati ve içerik yönünden yeterli olduğunu, müfredat kapsamındaki ezber ve uygulamaların uygulanan programın öğrenim çıktıları ve mezun öğrencilerin meslekî hayatları açısından önem arz ettiğini, ezberlenen dua ve dinî metinlerin anlamlarının öğrenilmesinin öğrencilere fayda sağladığını, hatim ve yemek dualarının Türkçe ezberletilmesinin öğrenciler ve muhatapları açısından yararlı olduğunu ve -herkese göre farklılık arz etmesine rağmen- müfredattaki ezberlerin haftalık programlamaya riayet edilerek ve biraz da gayret gösterilerek ezberlenebileceğini söylemek mümkündür.

Sonuç ve Öneriler

“Hitâbet ve Meslekî Uygulama” dersleri, ülkemizdeki birçok ilahiyat fakültesinde okutulan zorunlu derslerden biridir. Bu derslerin, verimliliği, etkililiği ve hedeflerine uygunluğu, zaman zaman yapılan toplantı ve çalıştaylarda değerlendirilmektedir. Bununla birlikte bugüne kadar adı geçen derslerin akademik yönden değerlendirilmesi yeterince yapılmamıştır. Her ne kadar bu çalışma, sınırlılıklar gereği OMÜ İlahiyat Fakültesi öğrencileri özelinde yapılmış olsa da adı geçen derslerin hedeflerine ulaşp ulaşmadığı, verimliliği ve gerekliliğine dair önemli bir geri bildirim çalışmasıdır. Bu çerçevede öğrencilerin görüş ve beklentilerini tespit ve değerlendirme amacı taşıyan bu araştırmada, elde edilen sonuçları şu şekilde sıralamak mümkündür:

165

- İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin ve mezunlarının ekseriyeti, HMU derslerinin haftalık ders saatlerini ve ders içeriklerini yeterli bulmaktadır.

- Öğrenciler ortalama %87,7 oranında HMU dersleri müfredatındaki dua ve diğer metinlerin ezberletilmesini “oldukça uygun” bulmaktadır. Oldukça yüksek sayılabilecek bu orandan, söz konusu dersler kapsamındaki dua ve metinlerin ezberletilmesinin doğru bir metot olduğu kanaatine varılabilir. Genel ezber uygulamasına dair kız ve erkek öğrencilerin değerlendirmelerinde manidar bir farklılık görülmemiştir. Buna mukabil hutbe, yemek, cenaze ve nikâh duaları ile müezzinlik ve salâ cümlelerinin ezberletilmesi konusunda cinsiyet durumuna göre anlamlı bir farklılık olduğu saptanmış; bu çerçevede erkek öğrencilerin hutbe, yemek, cenaze ve nikâh duaları ile müezzinlik ve salâ cümlelerinin ezberletilmesini ortalama %94 oranında oldukça yüksek düzeyde uygun bulduğu, bu oranın kız öğrencilerde erkeklere oranla daha düşük seyrettiği ve ortalama %77 civarında gerçekleştiği öğrenilmiştir. Kız öğrencilerin, hutbe ve cenaze

namazı duası ile müezzinlik cümlelerinin ezberletilmesini kullanma alanı olmayacağı için gereksiz gördükleri anlaşılmaktadır.

- İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin ve mezunlarının büyük çoğunluğu, HMU dersleri kapsamında ezberlenen duaların anlamlarının öğrenilmesini oldukça önemsemektedir. Çok az sayıda öğrenci ise kendilerine külfet getirmesi ve ezberlendikten sonra unutulması gibi sebeplerle anlamların ezberlenmesini doğru bulmamaktadır.

- Araştırmaya katılan öğrencilerin ekseriyeti, HMU dersleri kapsamında, hatim ve yemek dualarının Türkçe olarak ezberletilmesini oldukça uygun görmektedir. Bu düşünceye sahip olan öğrencilerin temel motivasyonlarının, duaların Türkçe ezberletilmesinin, yapılan duada ne denildiğinin anlaşılmasının önem arz etmesi olduğu söylenebilir. Karşı çıkan öğrencilerin daha ziyade Türkçe dua ezberlemenin zorluğu ve kalıcı olmaması yönüyle itiraz ettikleri anlaşılmaktadır. Kimi öğrenciler de biraz Arapça biraz Türkçe olmasını, Türkçe dua cümlelerinin belli bir metin üzerinden değil de herkesin kendi cümlelerini ortaya koyacak şekilde yaptırılmasını istedikleri görülmektedir.

- Öğrencilerin %8,9'u ders müfredatındaki ezberleri yapmakta çok zorluk çektiğini, %53,2'si kısmen zorluk çektiğini, %37,9'u da zorluk çekmediğini belirtmektedir. Ezber yaparken zorlandığını ifade eden öğrencilerin gerekçeleri arasında daha ziyade ezberlerin çokluğu, bazı ezberlerin uzunluğu, Türkçe ezber yapmakta zorlanması ve diğer derslerin yoğunluğu gibi nedenler sayılmaktadır. “Hayır” cevabını veren öğrenciler ise ezberlerin haftalara bölünmesi, çoğu ezberlerin bilindik olması, bu ezberlerin meslekî yaşam açısından önem arz etmesi gibi etkenlerle zorlanmadıklarını dile getirmektedirler. Oldukça ve kısmen zorluk çeken öğrenciler bir arada değerlendirildiğinde katılımcıların yarıdan fazlasının ezber yapmakta zorlandığı anlaşılmaktadır.

Araştırmadan elde ettiğimiz verilerden hareketle şu önerilerde bulunmak istiyoruz:

1. İlahiyat Fakültesi lisans programlarında okutulan “Hitabet ve Meslekî Uygulama” dersleri, öğrencilerin meslekî gelişimleri açısından son derece önem arz etmektedir. Özellikle insan kaynağının önemli bir kısmını ilahiyat fakültelerinden temin eden Diyanet İşleri Başkanlığı'nın istediği yeterlikleri karşılayabilecek ve etkili din hizmeti sunabilecek düzeyde iyi yetişmiş mezunlara ihtiyaç duyulması nedeniyle bu dersler ülkemizdeki bütün ilahiyat fakültelerinde zorunlu ders olarak okutulmalıdır.

2. Söz konusu dersler, tıpkı Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde olduğu gibi yeterli kredilerle teorik ve uygulamalı olarak verilmelidir. Bu derslerin uygulama kısmı, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın merkez ve taşra teşkilatlarıyla yapılacak protokol kapsamında il ve ilçe müftülüğü hizmet binası, camii, Kur'ân kursu, gençlik merkezi gibi dinî hitabet mekânları ile belediyelerin gasilhanelerinde yapılmalı, böylelikle öğrencilerin meslekî tecrübe kazanmaları sağlanmalıdır. Uygulama, tıpkı öğretmenlik uygulaması gibi zorunlu tutulmalı; gerekli takip ve yönlendirmeler yapılmalıdır.

3. Öğrencilerin, sadece DİB bünyesinde din görevlisi olmayacakları, atanmaları durumunda İHL'lerde HMU derslerini verecekleri kendilerine hatırlatılarak dersin önemi vurgulanmalıdır.

4. Ders içeriğinde yer alan ezberlerin önemi noktasında motivasyon sağlanmalı, ezberler, diğer derslerin de yoğunluğu dikkate alınarak öğrencilere kolaylık sağlayacak şekilde periyodik aralıklarla alınmalıdır.

5. Kız öğrencilere, hutbe, cenaze, nikâh duaları ve müezzinlik cümleleri gibi kendileri için kullanma alanı olmayan dualar yerine alternatif ezberler yaptırılmalıdır.

6. Hutbe, cenaze, nikâh gibi dualarda ortak metin üzerinden hareket edilmeli, ancak hatim ve namaz sonu duası gibi irticali yapılabilecek dualarda öğrencilere kendi cümleleriyle dua yapabilme becerisi kazandırılmalıdır.

167

7. Ders bağlamında ezberlenen dua ve dinî metinlerin anlamlarının öğrenilmesi teşvik edilmeli, ancak öğrencilerin birebir anlamları ezberlemelerinde zorlama yapılmamalı, mefhumu anlamaları yeterli görülmelidir.

Kaynakça

- Altıntaş, Ramazan. “Cami Odaklı Din Hizmetlerinin Niteliği Nasıl Artırılabilir?”, *I. Din Hizmetleri Sempozyumu* 1/233-244. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2008.
- Arslanbaba, Ramazan. “Dua”. *İslam Medeniyeti* 3/29 (Haziran 1973), 5-7.
- AÜİF, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (AÜİF). “Ders Müfredatları”. Erişim 17.07.2023. <http://www.divinity.ankara.edu.tr/2022/08/08/ders-mufredatlari-2022-2023/>.
- Aydar, Hidayet. *Kur’ân-ı Kerîm’in Tercümesi Meselesi*. İstanbul: Kur’ân Okulu Yayıncılık, 1996.
- Aydınbaş, Esra. “Ankara İli 5 Yaş Grubu Çocuklarda Anadilde Dua Deneyimi ile Sosyal Davranış İlişkisi Üzerine Bir İnceleme”. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 10/2 (2019), 35-44.
- Bardakoğlu, Ali. “3 Mart 1924 Kanunları ve Diyanet”. 21. Yüzyıl Türkiye’sinde Din ve Diyanet. drl. Ömer Menekşe. Ankara: DİB Yayınları, 2010.
- Bilen, Mehmet. “Din Görevlilerinin Hadis Bilgileri Üzerine”. *İslâmî İlimler Dergisi* 2/2 (Güz 2007), 81-104.
- Buhârî, Ebû ‘Abdillâh Muhammed b. İsmâîl. *el-Câmi’u’s-Sahîh*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Büyüköztürk vd., Şener. *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Yayınları, 2013.
- Carrel, Alexis. *Dua*. çev. M. Alper Yücetürk. İstanbul: Yağmur Yayınları, 2001.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Tarihi*. Ankara: Fecr Yayınları, 2005.
- Cilacı, Osman. “Dua”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 9/529-530. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994.
- ÇAKÜ, Çankırı Karatekin Üniversitesi. “Bologna Bilgi Sistemi- İslami İlimler”. Erişim 19.07.2023. <https://bbs.karatekin.edu.tr/dersPlani.aspx?fkod=14&bkod=01>.
- Dam, Hasan. “Camilerde Din Eğitimi ve Sorunları”, *Türkiye’de Din Eğitimi ve Sorunları*, ed. Mustafa Köylü. 275-318. İstanbul: DEM Yayınları, 2018.

Demir, Ömer. “İmam Hatip Liselerinde Hitabet ve Mesleki Uygulama Dersi Öğretimi ve Mesleki Uygulamalar”. *EKEV Akademi Dergisi* 57 (2013), 503-524.

DİB, *Diyanet İşleri Başkanlığı Personel Yeterlikleri*. Ankara: y.y., 2014.

DİBHK, Diyanet İşleri Başkanlığı Hukuk Müşavirliği. “Aday Din Görevlisi Yeterlikleri”. (Erişim 10.07.2023) Diyanet İşleri Başkanlığı Aday Din Görevlileri Yeterlikleri.pdf.

Doğan, Ahmet. *Hizmet İçi Eğitim ve Din Görevlisi*. Ankara: Akademisyen Kitabevi, 2019.

Geniş Açıklamalı Kur’ân Meal-Tefsir. çev. Mehmet Okuyan. İstanbul: Haliç Üniversitesi Yayınları, 2022.

Greisch, Jean. *Wittgenstein’da Din Felsefesi*. çev. Zeki Özcan. Bursa: Asa Kitabevi Yayınları, 1999.

İSTMER, İstatistik Merkezi. “Frekans Analizi SPSS ile Nasıl Uygulanır?”. Erişim 19.07.2023. <https://www.istmer.com/frekans-analizi-spss-ile-nasil-uygulanir/>.

OMÜİF, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. “Sayısal Bilgiler”. (Erişim 10.05.2023). <https://ilahiyat.omu.edu.tr/tr/fakultemiz/sayisal-bilgiler>. 169

İbn Manzûr, Ebu’l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânü’l-‘Arab*. Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsî’l-‘Arabî, ts.

Kara, Mustafa. *Bireysel ve Toplumsal Açından Kur’ân Kıssaları*. Samsun: Üniversite Yayınları, 2018.

Kara, Mustafa. *Kur’ân ve Sünnet Ekseninde Hitabet ve Meslekî Uygulama*. Samsun: Üniversite Yayınları, 2020.

Karacelil, Süleyman. “İrşat Faaliyetlerinin Problemleri ve Siyasal Olayların Din Hizmetlerine Etkisi: Şırnak İli Örneği”. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/3 (2011), 55-86.

Karaman vd., Hayrettin. *Din Görevlisi Rehberi*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016.

Keyifli, Şükrü. “Dinî İletişim Yeterliği Açısından Hitabet ve Mesleki Uygulamalar Dersi ile İlgili Bir Araştırma”. *Talim* 1/2 (2017), 257-292.

- Koç, Ahmet- Özkan, Esmâ. “Örgün Din Eğitimi Veren Kurumlarda Kur’ân-ı Kerîm’in Anlamının Öğretilmesi Üzerine Bir Araştırma”. *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 5/2 (2019), 187-232.
- MEB, Millî Eğitim Bakanlığı. *Anadolu İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretim Programları*, Ankara: MEB Yayınları, 2018.
- MÜİF, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (MÜİF). “Ders Programları/İçerikleri”. Erişim 17.07.2023. <https://ilahiyat.marmara.edu.tr/ogrenci/ders-programlari-icerikleri>.
- Müslim, Ebu’l-Huseyn Müslim b. Haccâc. *el-Câmi’u’s-Sahîh*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- ODÜİF, Ordu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. “Ders Müfredatı”. Erişim 19.07.2023. https://ilahiyat.odu.edu.tr/Page/77/ders_mufredati.
- Okur, Kâşif Hamdi. “Temel Fıkıh Kaynaklarına Göre İbadetin Dili”. *Dini Araştırmalar Dergisi* 1/3 (1999), 171-203.
- OMÜİF, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. “Dersler ve İçerikleri”. Erişim 17.07.2023. <https://ilahiyat.omu.edu.tr/tr/ogrenci/dersler-ve-icerikleri>.
- OMÜİF, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. “Sayısal Bilgiler”. Erişim 10.05.2023. <https://ilahiyat.omu.edu.tr/tr/fakultemiz/sayisal-bilgiler>. 170
- OMÜ, Ondokuz Mayıs Üniversitesi. “OMÜ Bilgi Paketi”. Erişim 15.05.2023. <https://ebs.omu.edu.tr/331960/145135/2692>.
- Öztürk, Şükrü. “Diyanet İşleri Başkanlığı’nın Din Eğitimi ve Hizmet içi Eğitim Faaliyetleri”. *Cumhuriyetin 75. Yılında Türkiye’de Din Eğitimi ve Öğretimi*, Ankara: Türk Yurdu Yayınları, 1999, 401-410.
- RG, Resmî Gazete. “Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun İle Devlet Memurları Kanununda ve 375 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun”. (Erişim 10.07.2023) resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/03/20220324-5.htm.
- RTEÜ, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi. “Bilgi Paketi Ders Programı”. Erişim 17.07.2023. <http://bologna.erdogan.edu.tr/organizasyonInfo.php?kultur=tr-TR&mod=1&program=237&yil=2012#anchor3>.

Serahsî, Ebû Bekr Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed. *el-Mebsûât*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1983.

TCA, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. *Resmî Gazete*, 17863 Mükerrer (9 Kasım 1982). (Erişim 13.07.2023) <https://mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2709&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>.

Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ. *Sünenü't-Tirmizî*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

Topyay, Yusuf - Varlı, Abdussamet. "Bir Öğrenme Metodu Olarak Sahabe'nin Kur'ân'ı İçselleştirmesi". *Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16 (2022), 175-199.

Tosun, Cemal. "Dua Öğretimi". *Dini Araştırmalar Dergisi* 2/6 (2000), 1-22.

TÜİF, Trabzon Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. "Ders İçerikleri". Erişim 17.07.2023. <https://ilahiyyat.trabzon.edu.tr/S/4656/ders-icerikleri>.

UÜİİF, Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi. "Ders Planları ve Ders İçerikleri". Erişim 17.07.2023. <https://islamiilimler.usak.edu.tr/menu/6387>.

Yıldırım, Ali-Şimşek, Hasan. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. 171 Ankara: Seçkin Yayınları, 2013.

YÖK, Yüksek Öğretim Kurulu. "Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yükseköğretim Girdi Göstergeleri", (Erişim 15.05.2023) Ankara Üniversitesi - İlahiyat (101110536) | YÖK Lisans Atlası (yok.gov.tr).

YÖK, Yüksek Öğretim Kurulu. "İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yükseköğretim Girdi Göstergeleri", (Erişim 15.07.2023) İstanbul Üniversitesi - İlahiyat (105611262) | YÖK Lisans Atlası (yok.gov.tr).

YÖK, Yüksek Öğretim Kurulu. "Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yükseköğretim Girdi Göstergeleri". (Erişim 15.07.2023) Hitit Üniversitesi-İlahiyat (105110084) | YÖK Lisans Atlası (yok.gov.tr).

Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Muhammed b. Ömer. *Esâsu'l-Belâğâ*. Beyrut: Dâru Beyrut, 1992.